

ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ НА ЛЕКСИЧНОМУ ТА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНЯХ МОВИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті розглядається оцінка як мовна категорія. Досліджено засоби вираження позитивної, негативної та нейтральної оцінки на лексичному та синтаксичному рівнях мови. Звернено увагу на емотивні елементи мовної реалізації категорії оцінки, за допомогою яких висловлювання набувають більшої експресивності.

Ключові слова: категорії, оцінка, позитивне/негативне значення, лексичний рівень, синтаксичний рівень, експресивні засоби

Abstract

The paper focuses on the evaluation as a linguistic category. Means of expression of positive, negative and neutral evaluation have been investigated at the lexical and the syntactic levels of language. The attention has been drawn to emotive elements of the language of implementation of the assessment category.

Keywords: categories, evaluation, positive/negative value, lexical level, syntactic level, expressive means.

Вступ

Категорія оцінки сьогодні залишається предметом наукових досліджень у філософії та лінгвістиці, що обумовлено перш за все складністю процесу виникнення оцінки, природою цінностей, їх місцем в реальності та структурі ціннісного світу.

Оцінка як мовна категорія, що спирається у своїй семантиці на аксіологічну константу, формально виражається за допомогою різних мовних засобів – морфологічних, лексичних та синтаксичних, узагальненого інваріантного значення схвалення / несхвалення дій, процесів, явищ, фактів тощо.

Основна частина

Засоби вираження категорії оцінки та її суть висвітлені в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких, як Т. А. Космеда, Т. І. Приходько, Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, І. В. Арнольд, О. М. Вольф та інших. Ми приділимо увагу важливості вивчення оцінних слів, словосполучень та речень як комунікативно-значимих системних угруповань [1].

Уперше термін «поняттєві категорії» був введений у науковий вжиток Отто Есперсеном у його класичній роботі «Філософія граматики». О.Есперсен визнає, що «поряд із синтаксичними категоріями, або окрім них, або за цими категоріями, залежними від структури кожної мови, в тому вигляді, в якому вони існують, є ще позамовні категорії, що не залежать від більш або менш випадкових фактів існуючих мов. Ці категорії є універсальними, оскільки вони застосовані до всіх мов, хоча вони рідко виражаються в цих мовах ясним і недвозначним чином. За відсутністю кращого терміну я називатиму ці категорії поняттєвими категоріями».

У лінгвістиці та філософії проблема «поняттєвої категорії» оцінки ніколи не втрачала своєї актуальності. Спочатку оцінку розглядали як поняття, згодом вона стала категорією філософії і, нарешті, категорією мовознавства. «Вираження мовцем оцінного ставлення до об'єкта обговорення є висловленням власного сприйняття, що передається в усній чи письмовій формі. Суспільство, оточуюче середовище, безумовно, впливають на світогляд і мислення мовця» [3, 70].

Існує багато визначень оцінки, одні розглядають оцінку як «суспільно закріплене ставлення носіїв мови (гарний – поганий, добре – погано) до позамовного об'єкта й до фактів мови та мовлення»; інші пояснюють її з точки зору семантики: «оцінка – це категорія, що об'єднує всі засоби, які має сучасна мова у своєму розпорядженні для категоризації й позначення розмаїття оцінних значень, що мотивовані зв'язками між мовцем і дійсністю» [2].

У структурі значення слова оцінка займає важливе місце. Вона може бути складовою денотату або конотату, а також може існувати в обох аспектах лексичного значення слова. Дослідження спирається на класифікацію запропоновану С.С. Хидекелем та Г.Г. Кошелем. Згідно цієї класифікації виділяється три типи оцінки [4].

І. Раціональна оцінка, яка орієнтується на логічні судження і визначається на основі властивих денотату характеристик. Раціональна оцінка або оцінка у денотаті, як правило, виражена у дефініції. Маркери оцінювання у дефініції поділяються на дві місткі категорії:

«добре» і «погане». Вибір слів ґрунтується на принципі наявності семи «хороший»/ «поганий» у значенні слова. В результаті аналізу можна виділити дві групи слів:

- 1) безпосередньо оцінні слова (маркер оцінки знаходиться в самій дефініції,
- 2) похідні оцінні слова (для виявлення оцінки потрібні подальші перетворення дефініції).

II. Оцінка, орієнтована на емоційне ставлення до предмета оцінки того, хто говорить. Через відсутність конкретного визначення емоцій та їх різнобарв'я емоційно-оцінна шкала має узагальнений вигляд. Основною опозицією шкали є протиставлення «засудження / схвалення», що імплікує трансформовану оцінку «плюс / мінус». Класифікація емоційної «+» оцінки також передбачає виділення таких підтипів: 1) пестливість (частіше за все стосується жінок, дітей); 2) пустотливість; 3) захоплення; 4) схвалення, співчуття; 5) жартівливість. Тип емоційної негативної оцінки можна продемонструвати у вигляді наступних оцінок: 1) осудлива; 2) зневажлива; 3) презирлива; 4) лайлива; 5) образлива.

III. Оцінці відводяться різні місця в структурі значення слова: вона може бути складовою денотата або конотації, тобто щодо одних сфер діяльності суб'єкт актуалізує установки логічного сприйняття, щодо інших – чуттєво-образного. Однак, коли судження та переживання знаходяться в органічній єдності, йдеться про раціонально-емоційний тип оцінки.

Слова можуть вступати в антонімічні відношення згідно оцінного компонента. Проте антонімія не завжди ґрунтується на протиставленні негативної та позитивної оцінок, іноді позитивна оцінка протиставляється відсутності позитивної оцінки, тобто так званому, стандарту – «нульові». Оцінка може відноситись до моральних аспектів. «Особливого статусу й значущості набуває взаємодія суб'єкта оцінки (автора) й адресата мовлення (слухача)» [3, 69].

Оцінний компонент виділяється у словах конкретної оцінки (оцінки за певною конкретною рисою). До цієї групи відносяться оцінки за: зовнішністю; особливостями мови; розумовою діяльністю; характером; вміннями і навичками.

На синтаксичному рівні виникають конотації, які відображають взаємовідношення мовних оцінних одиниць та існуючого позамовного об'єкта, явища та користувача. Конотативна інформація являється продуктом мовленнєвого процесу і виникає в результаті активізації виражального потенціалу експресивно-синтаксичних конструкцій.

Вона посилює вплив на людину та викликає в неї емоційно-оцінне ставлення до певного предмета, події чи стану. На синтаксичному рівні засобами передачі конотативної інформації виступають словосполучення та речення, зокрема повтор та реприза.

У структурі словосполучення можуть відбуватися три процеси: 1. Превалювання семантики оцінки в структурі іменника в межах словосполучення; 2. Превалювання семантики оцінки в структурі прикметника; 3. Рівноправність компонентів за мірою вияву семантики оцінки [5].

На синтаксичному рівні оцінку можна також передати за допомогою фразеологізмів. Фразеологічні одиниці є експресивно та емоційно забарвленою лексикою, тому вони являють собою знаряддя вираження поняттєвої оцінки. Емоційний характер фразеологізмів виражає оцінююче ставлення до об'єкта того, хто говорить. Фразеологізмами можуть бути як словосполучення, так і речення.

У нашому дослідженні ми опирались на класифікацію запропоновану Д. І. Квесилевичем, де фразеологізми поділяються на: фразеологічні зрощення – зовсім не мотивовані ідіоматичні групи слів. Фразеологічні єдності – метафорично мотивовані ідіоми. Фразеологічні сполучення (стандартні висловлювання) – групи слів з компонентами, комбінативна сила яких чітко обмежена [5].

Велике значення відіграють засоби вираження оцінки при перекладі художніх текстів, за допомогою яких перекладач здійснює перехід від одиниць оригіналу до комунікативно рівноцінних їм одиницям перекладу. Перекладач застосовує трансформації на основі використання перекладацьких прийомів.

Під перекладацькими трансформаціями слід розуміти дії перекладача, які він робить для подолання контекстуальної невідповідності оригіналу відносно тексту перекладу. Ці дії включають в себе: оцінку характеру та класифікацію явища (конструкції, звороти і т.д.) в тексті оригіналу, яке викликало контекстуальну невідповідність відносно тексту перекладу, а також вибір такого перетворювального способу, тобто одного або декількох перекладацьких прийомів, який дозволяє адекватно перекласти одиницю тексту оригіналу, що викликала контекстуальну невідповідність.

Висновки

Поняття оцінки нерозривно пов'язане з вираженням емоційного ставлення людини до об'єкту висловлювання. Даючи оцінку, мовець висловлює своє позитивне або негативне ставлення за будь-якою ознакою. У структурі значення слова оцінка пов'язана передусім з емотивним компонентом конотації, який включає в себе і раціональну, і емоційну оцінку. Значна частина оцінної лексики потенційно зв'язана з емотивним компонентом. Тобто все, що оточує людину викликає в неї оцінну реакцію.

На синтаксичному рівні позитивну та негативну оцінки передають словосполучення та речення, зокрема повтор та реприза. Оцінні словосполучення яскравіше та емоційніше зображують внутрішній світ людини, поведінку, її повсякденне життя і є важливим засобом вираження оцінки. Отже, «основною функцією оцінки є вираження ставлення суб'єкта мовлення до об'єктивної дійсності в ході комунікативного процесу» [3, 69]

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. — Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2000. — 305 с.
2. Дудик П. С. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. — К.: Видавничий центр «Академія», 2005. — 368с.
3. Сташкевич І. А. Компаративна характеристика засобів вираження об'єктивності / суб'єктивності аксиологічної категорії мови / І. А. Сташкевич // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Наука та концепції». — Вид. Європейський центр науки. — №5. — Київ. — 2018. — С.68-72.
4. Хидекель С.С., Кошель Г.Г. Природа и характер языковых оценок / С.С. Хидекель, Г.Г. Кошель // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. — Воронеж : Узд-во Воронеж. ун-та, 1983. — С. 11–16.
5. <http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files>

Сташкевич Інна Андріївна – викладач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: Innchyk999@gmail.com

Stashkevych Inna Andriivna – teacher of the Linguistics' Department, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: Innchyk999@gmail.com